

Gushurun, Gaborah, Cow: A Study of the Transformation of the Concept and Existence of the Cow in the Culture, Folktales, and Beliefs of the Lur People

Arash Hazegh Nejad^{*1}

Abstract

The cow, through its numerous functions—such as serving as a sacrificial animal, producing dairy products, and playing a role in agriculture—has been a significant factor in the course of human civilization. In the present study, using a fieldwork/documentary methodology, after explaining the dimensions of the presence of the cow in archaeological remains and findings as well as in the religious and mythological beliefs of Iranians, the status and role of the cow in folktales, culture, and popular beliefs, and of a being known as *Gabureh* among the Lur people—especially the Boyer-Ahmad tribe—are examined. It appears that with the adoption of Islam and due to religious and cultural changes and considerations in the beliefs of the people under discussion, although the cow has undergone a transformation in the historical process from a mythical and supernatural being such as the Primordial Cow (*Gāv-e Yaktā-Āfarīd*)

Date received: 22/09/2025

Date Review: 16/12/2025

Date accepted: 06/08/2025

Date published: 21/01/2026

* Corresponding Author's E-mail:
a.hazeghnezhad@cfu.ac.ir

1. Instructor of Persian Language and Literature, Farhangian University, Ahvaz, Iran.
<https://orcid.org/0009-0002-2078-7085>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

and *Gōšurūn*, it is still remembered—based on the ancestral religious and mythological background—as a celestial and mythical element regarded as the origin of the initial life of plants and animals. In the collective unconscious, the contemporary cow is linked to the primordial cow through an intermediary being known as *Gabureh*. As a celestial cow, *Gabureh* shares with the mythical Primordial Cow (*Yaktā-Āfarīd*) and *Gōšurūn* functions such as increasing and promoting the reproduction of beneficial livestock and the growth and development of plants and farmlands, as well as external characteristics such as its distinctive color, its gender—neutral yet female-like—and its otherworldly nature.

Keywords: Lur people; culture; folktales; and beliefs; primordial cow; *Gabureh*.

Theoretical Background

In ancient Iranian texts such as the Avesta and Denkard, the cow is introduced as the fifth creation of Ahura Mazda and as the counterpart of the primordial human. In Iranian narratives, the death of the primordial cow is directly associated with the rebirth of the earth and the emergence of plants and animals. This life-giving role persisted in later folk beliefs and was reflected among Iranian ethnic groups, including the Lur people, who are inheritors of many Iranian myths. Field studies and the data collected from the oral culture and literature of the Lurs, as reported in works by Taheri Boyerahmadi, Mousavi, Limouchi, and others, reveal that the cow has always had a prominent presence in folktales, ritual practices, and communal beliefs.

Objectives and Research Questions

This study aims to address the following central questions:

1. What is the relationship between the role of the cow in Iranian myths and archaeological findings and its current presence in Lur beliefs?

2. What transformations has the concept of the cow undergone in the shift from a mythological being to a quotidian one in Lur culture, especially among the Boyer-Ahmad tribe?

3. What is the significance of the figure known as “Gaborah” in the collective unconscious of the Lur people, and how does it connect with the ancient myths of the primordial cow and Gushurun?

Hypotheses

To Answer the above mentioned questions, the following hypotheses were raised:

1. Beliefs associated with the cow among the Lur people are a transformed continuation of pre-Islamic Iranian myths.
2. Gaborah is a modern representation of the primordial cow in Lur culture, fulfilling roles of blessing and fertility.
3. Folktales and oral traditions play a crucial role in transmitting the collective unconscious related to the sanctity of the cow.

Methodology

This study employs a combination of documentary research (examining ancient texts, scholarly works, and written sources) and fieldwork (collecting Luri folktales, oral narratives, and interviews with local informants). The data were analyzed through qualitative content analysis and compared against mythological theories, particularly the structuralism of Claude Lévi-Strauss.

Findings

The findings demonstrate that in Iranian mythology, the cow was regarded as the equal and counterpart of the primordial human and as

the origin of plants and animals. Cow symbolism frequently appears in Elamite and Achaemenid remains, including statues, seals, and sacrificial reliefs. Among the Lurs, the cow is both an economic resource in agriculture and animal husbandry and a mythological symbol. Practices such as henna-marking the cow's forehead, tying protective charms to the necks of calving cows, and the "cow-for-cow" ritual in marriage indicate the persistence of the cow's sanctity. In Luri folktales, the cow often appears with attributes such as yellow color (a symbol of fertility and divinity), nourishing qualities, and eventual sacrifice. The belief in a supernatural being called Gaborah further reflects a hidden continuity with Gushurun: a mythical cow that, through its lowing, brings prosperity and blessings to herds and farmlands.

Discussion

The findings suggest that beliefs about the cow among the Lur people are not merely remnants of the past but rather cultural re-productions adapted to post-Islamic social and religious contexts. The symbolic connection between the cow, women, and water in Iranian mythology is echoed in Luri folktales, reinforcing the concepts of fertility and regeneration. Lévi-Straussian structuralism allows us to analyze cultural dualities (life/death, earthly/celestial, woman/cow) within these narratives, thereby clarifying the link between myth and folk culture. Belief in Gaborah exemplifies the persistence of the mythological collective unconscious, which continues to live on in Luri folk culture today.

Conclusion

According to this study, the cow in Boyer-Ahmad Lur culture serves a dual role: 1. A practical and economic animal in everyday life (agriculture, husbandry, dairy). 2. A mythological and sacred being

that connects ordinary life to the mythic past. This duality reveals that the transformation of the cow from a mythological to a quotidian being has not resulted in the disappearance of its sanctity; rather, it represents a reinterpretation consistent with historical, religious, and cultural contexts. Gaborah, as a semi-supernatural entity, embodies a bridge between ancient myths and present-day Luri cultural beliefs.

References

- Amoozgar, J. (2019). *Mythological history of Iran*. SAMT. [In Persian]
- Bahar, M. (1994). *Several inquiries into Iranian culture*. Fekr-e-Rooz. [In Persian]
- Bahar, M. (1996). *A study of ancient Iranian myths*. Agah. [In Persian]
- Ghanbari-Adivi, A. (2012). *The folklore of the Bakhtiari people*. Qomes. [In Persian]
- Mousavi, K. (2012). *The dialectal culture and folktales of the Lurs*. Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Taheri Boyerahmadi, S. (2005). *Folk culture of the Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad region*. Zarir Publications. [In Persian]

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت مفهوم و زیست گاو در فرهنگ، متل و باور قوم لر

آرش حاذق‌نژاد*

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۱/۰۱

چکیده

گاو با کارکردهای فراوانی چون قربانی‌شونده، تولید محصولات لبنی و ایفای نقش در زراعت، عاملی مهم در سیر تمدنی بشر بوده است. در جستار پیش رو، با روش میدانی / اسنادی، پس از تشریح ابعاد حضور گاو در آثار و یافته‌های باستان‌شناسی و باورهای دینی و اساطیری ایرانیان، جایگاه و نقش گاو در متل‌ها، فرهنگ و باور مردم و موجودی به نام گابوره در بین مردمان قوم لر به‌ویژه ایل بویراحمد، واکاوی می‌شود. به نظر می‌رسد با پذیرفتن دین اسلام و بنا به تغییرات و نیز ملاحظات دینی و فرهنگی در باور مردمان موردبحث، اگرچه گاو در سیر تاریخی از موجودی اساطیری و ماورائی همچون گاو یکتا آفرید و گوشورون، دچار دگرگشت شده، اما هنوز براساس پیشینه اعتقادی و اساطیری نیاکان خود، از او به‌عنوان عنصری آسمانی و اساطیری که سرمنشأ حیات اولیه نبات و جانور است، یاد می‌کنند و در ناخودآگاه خویش،

---

۱. مدرس زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).

*a.hazeghnezhad@cfu.ac.ir
<https://orcid.org/0009-0002-2078-7085>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

گاو امروزی را با واسطه موجودی به نام گابوره به گاو نخستین، پیوند می‌دهند. گابوره به‌عنوان گاوی آسمانی در خویشتکاری‌هایی چون افزایش و رونق زادوولد چهارپایان مفید و رشد و نمو گیاهان و کشتزارها و نیز در ویژگی‌های ظاهری چون رنگ خاص خود و در جنسیت که خنثی اما مادینه‌نماست و نیز در فرازمینی بودن، با گاو اساطیری یکتا آفرید و گوشورون، مشترک است.

واژه‌های کلیدی: قوم لر، فرهنگ و متل و باور، گاو نخستین، گابوره.

۱. مقدمه

گاو از جمله جانورانی است که در سیر تمدنی بشر، نقش تعیین‌کننده‌ای داشته است. گاو با کارکردهای فراوانی که در تأمین گوشت، محصولات لبنی، پوست، چرم، سوخت فضولات، زراعت (شخم زدن و خرمن‌کوبی) و استفاده‌های متنوع دیگر داشت، زندگی بشر را به خود وابسته کرد. داشتن همین نقش‌های مؤثر در جوامع نخستین به‌ویژه در فلات ایران، سبب شد تا این حیوان، از مرتبه زمینی، آهسته‌آهسته فاصله بگیرد و نقش‌های فرازمینی و مقدس‌تر بپذیرد و در باور مردمان، جای گیرد. امور ایزدی در نظر ایرانیان باستان، پیوندهای نزدیکی با زندگی روزمره داشته‌اند. از این دیدگاه، همان‌گونه که آتش (آتر) در آسمان و معابد و باور مردمان، مقدس است و حضور دارد، کاربرد آن در اجاق‌های خانگی نیز ملموس است و پاک شمرده می‌شود. برای این اساس، گاو نیز اگرچه به‌عنوان گوشورون و گاو یکتا آفرید، ستوده می‌شود و به‌عنوان موجودی مقدس، دور از دسترس است، اما در زیست روزمره مردم، حضوری مداوم دارد و مایه آسایش آن‌ها با کارکردهایی همچون تولید فراورده‌های لبنی، کمک به پیشبرد کارهای کشاورزی و... است. علاوه بر آن، نقش گاو به‌عنوان موجودی قربانی‌شونده در آیین‌ها و اساطیر، جنبه‌های دیگری از ارزشمندی این حیوان را در میان مردمان گذشته، نشان می‌دهد.

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

از سویی دیگر با دقت در آثار برجای‌مانده از نقوش، سنگ‌نبشته‌ها و مجسمه‌ها گرفته تا متون و باورها و آیین‌های برجای‌مانده از گذشته، نقش و جایگاه و اهمیت این جانور، به‌خوبی دیده می‌شود. جایگاه و اعتبار والای گاو که نزد ایرانیان از هزاره‌های پیشین و از دوران زندگی مشترک اقوام هندوایرانی و نیز در آیین میتراپیسم به یادگار مانده بود، با ظهور زرتشت و رواج آیین مزدیسناپی، قدرت بیشتری یافت و تا پیش از اسلام، تقویت شد. با ظهور اسلام، با وجود تغییرات شدید اجتماعی و فرهنگی، بسیاری از باورهای گذشته به‌ویژه در میان مردم باورمند قوم لر که در میان کوه‌های زاگرس کم‌نفوذ مانده بودند، باقی ماند و در اشکال و شیوه‌ای جدید، نمود یافت. این جایگاه ارزشمند در بافت فکری و فرهنگی و باور مردم، گاهی در متل‌ها،^۱ گاهی در آیین‌ها و گاه به‌صورت عزیز داشتن و گرامی‌داشت گاو و گاهی در موجودی به نام گابوره، تبلور یافته است. در پژوهش پیش رو، پس از تشریح ابعاد حضور گاو در آثار و یافته‌های باستان‌شناسی و باورهای دینی و اساطیری ایرانیان، جایگاه و نقش گاو در متل‌ها و فرهنگ مردم و موجودی به نام گابوره در بین مردمان قوم لر (بختیاری‌های استان چهارمحال و بختیاری، شمال و شرق خوزستان و ساکنان استان کهگیلویه و بویراحمد و لرهای فارس و بوشهر) به‌ویژه بر ایل بویراحمد، واکاوی می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش

در زمینه فرهنگ، اساطیر و باورها و رسوم قوم لر، به‌ویژه مردمان موردنظر این جستار، پژوهش‌های فراوانی شده است. سیمین طاهری بویراحمدی (۱۳۸۴) در کتاب دوجلدی فرهنگ عامیانه مردم منطقه کهگیلویه و بویراحمد، به بسیاری از آداب، رسوم و فرهنگ عامیانه مردم منطقه کهگیلویه و بویراحمد و نیز برگردان برخی از واژگان و اصطلاحات

لری به فارسی، پرداخته است. کبری موسوی (۱۳۹۱) در کتاب فرهنگ گویش و متل‌های لری، ضمن برگردان برخی از واژگان و اصطلاحات لری به فارسی، گوشه‌ای از فرهنگ و ادبیات عامه مردم کهگیلویه و بویراحمد را به تصویر کشید. کتابون لیموچی (۱۳۸۵) در کتاب *افسانه‌های مردم بختیاری*، به صورت میدانی، بسیاری از متل‌های بختیاری را جمع‌آوری کرده است. عباس قنبری عدیوی (۱۳۹۱) در کتاب *فولکلور مردم بختیاری*، به زبان، دین، جغرافیا و تاریخ مردم بختیاری پرداخته و موضوع فولکلور آیینی، موسمی و غیرموسمی، خرده فولکلورها مانند مثل‌ها، چیستان‌ها، باورها، دعا، نفرین، ترانه‌ها و گونه‌های نثر شفاهی نظیر اسطوره‌ها، افسانه‌ها، حکایت‌ها، قصه‌ها و لطایف مردم بختیاری را به ثبت رسانده است. عیدی محمد ارشادی (۱۳۸۸) در کتاب *فرهنگ بختیاری*، متل‌ها «افسانه‌ها»، مثل‌ها، بازی‌ها، لغات، آداب و رسوم، مردم را گردآورده است. در زمینه گاو و نقش آن در فرهنگ و اساطیر ایرانیان و اقوام هندواروپایی نیز تحقیقات فراوانی شده است. ابوریحان بیرونی (۱۳۷۳) در کتاب *آثارالباقیه* ترجمه اکبر داناسرشت در خلال برشمردن جشن‌ها، نقش گاو را در فرهنگ ایرانیان نشان داده است. مهرداد بهار (۱۳۷۳) در کتاب‌های *جستاری چند در فرهنگ ایران و پژوهشی در اساطیر ایران باستان*، (۱۳۷۵) نقش این حیوان را در اساطیر، پیش روی خواننده قرار می‌دهد. محمد جعفری (قنواتی) در *دایرةالمعارف بزرگ اسلامی* به خوبی جایگاه فرهنگی و اساطیری این حیوان را در فرهنگ عامه اقوام ایرانی، نمایانده است. بهار مختاریان (۱۳۸۷) در مقاله *گاو برمایه، گرز گاو سر و ماه‌پیشانی* تصویری از نقش گاو در فرهنگ هندواروپایی و ارتباط آن با *شاهنامه* و افسانه‌های پریان نشان می‌دهد. با وجود این، تحت عنوان این مقاله، هیچ‌گونه پژوهش مستقل و دقیقی صورت نگرفته است.

۳. چهارچوب نظری

کلود لوی استروس، انسان‌شناس فرانسوی، به‌عنوان بنیان‌گذار مکتب مردم‌شناسی ساختارگرا، ساختارهای فرهنگی و اسطوره‌ها را بر پایه ساختارگرایی تحلیل کرد و باور داشت که فرهنگ، نظامی از نشانه‌ها و ساختارهای قابل تحلیل است. به باور او، فرهنگ عامه مانند دیگر اشکال فرهنگی، دارای ساختارهای عمیقی هستند و عناصر فرهنگی (مانند اسطوره‌ها) در شبکه‌ای پیچیده از روابط، قرار دارند و نمی‌توان آن‌ها را به‌صورت جداگانه بررسی کرد. استروس بر اهمیت دوگانگی‌های فرهنگی (مانند طبیعت/فرهنگ، زن/مرد، زندگی/مرگ) تأکید داشت و این دوگانگی‌ها را در تحلیل فرهنگ عامه، بررسی کرد و معتقد بود که این دوگانگی‌ها در اسطوره‌ها بازتاب می‌یابند. او به اسطوره‌ها به‌عنوان ابزارهایی برای فهم واقعیت‌های اجتماعی و روانی نگاه می‌کرد. وی معتقد بود که اغلب اسطوره‌ها دارای مضمون مشترک گذار از طبیعت به فرهنگ هستند و می‌توانند معانی عمیق‌تری را درباره زندگی انسانی منتقل کنند. لوی استروس، روش‌های تحلیلی خود را بر مبنای نمادها و نشانه‌ها بنا نهاد و تلاش کرد تا معانی پنهان در پشت روایت‌های عامیانه را کشف کند. از نظر وی، فرهنگ عامه نه‌تنها مجموعه‌ای از عناصر پراکنده نیست، بلکه یک نظام منسجم است که باید با دقت مورد مطالعه قرار گیرد و:

فرهنگ هر قوم، برآیند ساده اجزا و عناصر آن نیست، بلکه از یک‌رشته معانی و ارزش‌های بالاتر از آثار محسوس و عینی فرهنگی پدید می‌آید؛ بنابراین ساختار برآیند روابط اجتماعی نیز چیزی بالاتر از مجموعه روابط اجتماعی است. برای آنکه انسان‌شناس، آن اصل و منشأ را بیابد که در توضیح همه نهادها و عادات سنن انسانی معتبر باشد، لازم و کافیست که ساختار ناآگاهانه‌ای را که در بن هر نهاد و هر عادت نهفته است، دریابد (جواری و رضائی، ۱۳۹۵، ص. ۴۶).

دیدگاه لوی استروس درباره فرهنگ عامه، نشان‌دهنده تلاش برای فهم عمیق‌تر از روابط انسانی و ساختارهای اجتماعی از طریق تحلیل علمی و سیستماتیک است. یکی از وجوه بارز فرهنگ عامه، متل یا قصه‌های عامه است. متل‌ها افزون بر جنبه‌های سرگرمی خود، بسیاری از باورها، اعتقادات، آداب و رسوم، شیوه زندگی، تاریخ اسطوره‌های قومی و ملی را دربردارند. لوی استروس به بررسی الگوهای مشترک در افسانه‌ها، اسطوره‌ها و داستان‌های عامه پرداخت. این قصه‌ها گاهی در تکمیل برخی از تکه‌های فراموش‌شده یک اسطوره، کارگشا هستند. به اعتباری می‌توان، متل‌ها و اسطوره‌ها را دارای ریشه و خمیرمایه‌ای یکسان دانست که در تکمیل یکدیگر، فارغ از قدیم یا جدید بودن و یا اصل و فرع بودن، عمل می‌کنند؛ اگرچه متل‌ها به‌خودی‌خود و فارغ از دیدگاه‌های جامعه‌شناسانه، روان‌شناسانه و... دارای ارزش و اعتبار بنیادین فراوانی هستند، اما برای شناخت ارزش واقعی و نیز خاستگاه اصلی آن‌ها، ضروری است که مطالعه و بررسی شوند تا به سرچشمه‌های حقیقی آن‌ها که با اساطیر پیوند دارند، نزدیک شویم. در تطبیق اسطوره با افسانه‌های پریان، نباید انتظار تناظر دوه‌دو و دقیقی از تمام جزئیات را داشت، زیرا برخلاف اساطیر، بنیاد داستان‌های پریان بر پایه تقابل‌های سست‌تر است و این داستان‌ها، ویژگی‌های طبیعی و کیهان‌شناختی ندارند و منطقه‌ای، اجتماعی و اخلاقی هستند (ر.ک. پراپ، ۱۳۷۱، صص. ۶۷ - ۷۲).

۴. بحث و بررسی

۴-۱. گاو در اساطیر ایرانی

گاو عنصری برجسته در اساطیر ایرانی است که پنجمین آفریده بعد از آسمان، آب، زمین و گیاه به‌شمار می‌رود. با دقت در آفرینش گاو، تناظری یک‌به‌یک از خلقت گاو

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

یکتا آفرید با انسان نخستین و کامل، دیده می‌شود که نشان روشنی از اهمیت این موجود است. اورمزد در دوره پایانی سه هزار سال، پیش‌نمونه‌های گیتی را می‌آفریند. از شش پدیده اصلی، نخستین جانور، گاو «ایوداد یا ایوکیداد»^۲ به معنای یکتا آفرید» در تناظر با آفرینش گیومرث - انسان نخستین و کامل - است. این گاو در ایرانویج^۳ و در کناره راست رودخانه وه‌دائیتی، نمونه‌ای نخستین از همه چهارپایان مفید و یاری‌رسان آب و گیاه، آفریده می‌شود و همانند ماه، روشن و سفید است و بالایی به‌اندازه سه نای دارد. گیومرث در کناره چپ همین رودخانه، درخشنده چون خورشید، به بالا و پهنایی به‌اندازه چهار نای، یاری‌رسان آفریننده، آفریده می‌شود. این تناظر در چندین نکته به چشم می‌آید. این گاو اگرچه خنثی است، اما مادینه به‌نظر می‌رسد؛ همان‌گونه که گیومرث، نرینه‌سان، اما خنثی است. گاو در سمت راست رودخانه و گیومرث در سمت چپ رودخانه، خلق می‌شوند. اندازه گاو سه نای و اندازه انسان، چهار نای است. گاو به ماه روشن و سفید همانند می‌شود و گیومرث به خورشید درخشنده. در پایان سه هزار سال دوم که اهریمن به یاری دیوزنی جهی نام، از بی‌هوشی به درمی‌آید، هر دو را با بیماری و رنج، آزار داده و نابود می‌کند. جالب آنکه، گاو بر دست راست افتاده و می‌میرد و گیومرث بر پهلوی چپ. در آفرینش، گاو پیش از گیومرث خلق می‌شود و زودتر نیز جانش ستانده می‌شود و هر دو پیش از مرگ، در خواب و خلسه می‌شوند با این تفاوت که چون سی سال از زندگی و سلطه گیومرث می‌گذرد و زمان مرگ فرامی‌رسد، بیدار شده و تلخی درد و بیماری را می‌چشد، اما گاو یکتا آفرید، عزیز است و «پیش از آنکه اهریمن به‌سوی گاو بیاید، اورمزد برای اینکه رنج مرگ را برای او آسان کند به او «بنگ» می‌دهد» (آموزگار، ۱۳۹۸، ص. ۵۳). پس از مرگ گیومرث، فلزات از بدنش، وجود می‌یابند و نطفه بر زمین ریخته‌اش، در نور درخشان خورشید،

پالوده و از آن پس دوسوم این نطفه را خدای مردانگی نریوسنگ و یکسوم باقی را خدا بانوی زمین، سپندارمَد، نگهداری می‌کند. در سوی مقابل، با مرگ گاو، غلات و گیاهان دارویی از تنش روییده و نطفه‌اش به ماه برده و پالوده شده و جان می‌گیرد و خلقت گاوِان نر و ماده و جانوران دریایی و پرندگان، شکل می‌گیرد. با مرگ گاو یکتا آفرید، گئوشورون^۴ یا گوشورون^۴ به تعبیری روان گاو یکتا آفرید، ایزد نگهبان جهان جانوران است و بر زمین، وظیفه مراقبت از حیوانات مفید را بر عهده گرفته و تخمه آنان را از ماه گرفته و در جهان می‌گستراند.

همه این تناظرها و برابرنهاده‌های خلقت گاو یکتا آفرید و انسان مقدس نخستین، حکایت از همپایگی و ارزشمندی نمادین و یکسان دو آفریده است که در باور ایرانیان و از دیرباز به یادگار مانده تا به‌ویژه مردمان قوم لر، گاو را هم‌پایه یکی از اعضای خانواده، عزیز بدارند و ارزش نهند.

دیگر نمود اساطیری گاو در روایت اساطیری ایرانیان از پیدایش جهان، گاوی آسمانی به نام سریشوک^۵ یا هَدیوش^۶ است که با بارش باران و تقسیم شدن زمین به هفت بخش، آدمیان بر پشت او از ناحیه‌ای به ناحیه‌ای دیگر می‌رفتند و آخرین حیوانی است که در بازسازی جهان یا همان فرَشگرد، قربانی می‌شود. وظیفه مراقبت از این گاو بر عهده شخصی نیمه‌گاو، نیمه‌انسان، به نام گوپت‌شاه است. گوپت، نامی مرکب از دو بخش Gao به معنای گاو و paiti به معنای ارباب است که با خویشکاری این شخصیت در مراقبت از سریشوک یا هَدیوش، انطباق کاملی دارد (ر.ک. هینلز، ۱۳۹۹، ص. ۳۱).

یکی دیگر از وجوه بارز نمود گاو در اساطیر، پیوندی است که با زن و آب و ماه دارد. مردمان باستان همیشه گاو را به ماه و آسمان منتسب می‌کردند. در بین‌النهرین، گاو قدرتمند و جوان آسمان با شاخ‌های محکم و سین خدای قمری، به گاو همانند بود. در

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

مصر، اوزیریس خدای قمری به شکل گاو دیده می‌شد و خدای ماه به‌عنوان گاو ستارگان پرستش می‌شد. نزد اقوام بین‌النهرین به‌ویژه سومری‌ها، گاو ماده نیز جایگاه خاصی دارد و ارتباط او با ماه، کاملاً چشمگیر است. در میان اقوام هندواروپایی نیز، ماده‌گاو جایگاه والا و یگانه‌ای دارد (ر.ک. شوالیه، ۱۳۸۵، صص. ۶۷۰ - ۶۷۴). زن و گاو نماد ابرهای باران‌آور هستند. در پیوند گاو با آب و تبار هندوایرانی آن، نبرد فریدون یا ثرئْتونه^۷ اوستایی که گریزی گاوسر دارد، مثال خوبی است. فریدون از دایه‌اش گاو برمایه، شیر نوشیده و رشد کرده و با ضحاک سه سر و سه پوزه و شش چشم یا همان آژی‌دهاک اژدهاوش ماردوش، در تقابل است و فریدون در پایان نبرد، دختران جمشید را از چنگال وی، رهایی می‌بخشد. آنگونه که از قرائن برمی‌آید، به‌نظر می‌رسد تقابل این دو، به اصلی مشترک در ژرفایی دورتر در وداها برگردد؛ جایی که تریته^۸ برابر نهاده فریدون و از جمله کشندگان آهی‌ورتره^۹ است. آهی‌ورتره واژه‌ای مرکب از دو جز آهی به معنای مار و اژدها و ورتره، در حالت خنثی به معنای دشمن و به‌صورت مذکر به معنای دربندکننده آب‌هاست. جالب آنکه تریته و ایندره،^{۱۰} با اژدهایی به نام ویشو روپه^{۱۱} می‌جنگند، این نبرد در آسمان و بر سر گاوهایی است که اژدها در غار زندانی کرده است. اژدها با گرز رعدآفرین تریته، کشته می‌شود و گاوها آزاد می‌شوند. در ریگ‌ودا، تصریح می‌شود که ایندره و تریته به‌عنوان ایزدان منفرد با گروهی ماروت^{۱۲} به‌عنوان ایزدان گروهی برابرند و در ادامه، جای ماروت‌ها را می‌گیرند. ماروت‌ها پسران رودرا^{۱۳} و گاوِ مادر، پرشنی^{۱۴} هستند. این همانندی در فریدون و تریته با داشتن گاو دایه و پیوندی که در خویشکاری شکست اژدهای سه سر، آزادی گاو/ دختران و آب دارند، نشانه‌ای دیگر از پیوند گاو، زن و آب است (ر.ک. مختاریان، ۱۳۸۷، صص. ۱۲۵-۱۳۵). البته نباید از یاد برد که در اسطوره‌ها، جای‌گشت و ادغام

چند ویژگی، جنبه ثانویه دارد. همان‌گونه که ملاحظه شد، بن‌مایه آزاد کردن گاو در اسطوره هندوایرانی به آزاد کردن زن در اسطوره ایرانی تبدیل گردید.

پیشینه پیوند و این‌انگاری زن و گاو در تمدن‌های بین‌النهرین به‌عنوان تمدن همسایه و تأثیرگذار بر نجد ایران (چه در اساطیر و چه در یافته‌های باستان‌شناسی) به‌خوبی قابل دریافت و اثبات است. «ماده‌گاو نقره‌ای دخمه شوب - آد^{۱۵} و گاو ریشدار طلای گورگاه آبار-گی^{۱۶}، اشاره به دوران معابد ماده‌گاو زن - خدای کیهانی دارند که محور آن لنبیات بود و نیز پیکره‌های کوچک مادینه اولیه و ظرف‌های سرامیک نیش‌داری که کله نره گاو اساطیری ماه را با شاخ‌های بلند هلالی نشان می‌دهد» (کمبل، ۱۳۸۹، ص. ۵۴). در دیگر اساطیر ایرانی نیز ارتباط گاو با زنانگی و زایش و ماه به‌خوبی قابل دریافت است. پس از پنجمین نبرد که به مرگ گاو یکتا آفرید انجامید، «به‌سبب سرشت گیاهی از اندام‌های [فروافتاده] گاو، پنجاه‌وپنج نوع غله و دوازده نوع گیاه درمانی از زمین رُست. روشنی و زوری که در تخمه گاو بود به ماه سپرده شد، آن تخمه به‌روشنی ماه پالوده شد» (بهار، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۳). این مرگ/زایش دوباره، گاو را با زن و گیاه و ماه پیوند می‌دهد.

همان‌گونه که در بخش گرامی‌داشت گاو اشاره خواهد شد، در مناطق موردنظر این جستار، تحبیب گاو به‌ویژه با بستن چله‌بر بر گردن گاو زائو، نوعی پیوند گاو با زنان است و این مسئله به‌خوبی این‌انگاری زن و گاو را نشان می‌دهد. دیگر شاهد این پیوند، رسمی جالب‌توجه و معمول در این قوم، به نام رسم گا به گا (گاو به گاو) است. براساس این رسم، خانواده یا قبیله‌ای در ازای ازدواج دخترشان با پسر خانواده یا قبیله‌ای دیگر، دختر آن خانواده یا قبیله را به عقد پسرشان درمی‌آورند. ریشه اصلی این رسم به کشاورزی و به خیش بستن گاوان برمی‌گشت که برای شخم زدن، نیاز به بستن

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

دو رأس ورزا به خیش بود. اگر کسی فقط یک ورزا داشت، ناچار باید از یکی از آشنایان یا افراد قبیله، ورزایی به امانت می‌گرفت و با ورزای خود جفت می‌کرد و به خیش می‌بست و در پایان شخم، به تعداد روزهای کار، ورزای خود را به آن فرد قرض می‌داد تا او نیز زمینش را شخم بزند. در متل‌های لری نیز این پیوند به‌خوبی آشکار است. چاه در متل پیرزن و بزش (طاهری بویراحمدی، ۱۳۸۴، ص. ۹۷)، دادن آب را به منوط به آواز خواندن هفت دختر می‌کند و درواقع وجود آب را به زن پیوند می‌دهد. در متل حسینا (ارشادی، ۱۳۸۸، ص. ۸۲۵) نیز شاهزاده خانم با پوستین گاو به خانه حسینا می‌رود که پس از چند روز رازش توسط مادر حسینا آشکار می‌شود. پیوند زن با گاو در این متل نیز به‌خوبی مشخص است.

۲-۴. گاو در یافته‌های باستان‌شناسی

اگر با نگاهی منصفانه و عالمانه، تاریخ ایران را از پیدایش عیلامیان تا شامگاه هخامنشیان^{۱۷}، بررسی کنیم، علی‌رغم اختلاف‌ها و تفاوت‌های زیاد، پیوستگی و تأثیر و تأثر مستقیم و فراوان این دو تمدن بزرگ بر یکدیگر، به‌خوبی قابل‌مشاهده است. این شباهت‌ها و تأثیرات، به‌خوبی در هنر، آیین‌ها، اساطیر، فرهنگ، رسوم و کشورداری، قابل دریافت است. تقدس و اهمیت والای گاو، یکی از این عناصر مشترک است. بر اساس یافته‌های باستان‌شناسی، در معابد ایلامی، علاوه بر آیین قربانی کردن گاو در جشن توگا^{۱۸} و دیگر مناسبت‌ها، همواره تندیس گاو در کنار چند حیوان خاص دیگر، از در یا دروازه‌های معابد، محافظت می‌کرد. «در چغازنبیل، در ویرانه‌های معبد آدد و نینالی، گاوهایی از سفال لعاب‌دار آبی‌رنگ، پیدا شده که خیلی بزرگ و اندازه گوساله‌اند» (هیتس، ۱۳۹۷، ص. ۶۵). نکته جالب در مورد معابد ایلامی، شاخ‌های عظیمی است که از دو سوی معبد بیرون می‌زند. به نظر نگارنده، وجود این شاخ‌ها

می‌تواند نشان و اشاره‌ای به شاخ گاو، به‌عنوان نمادی از نیرو باشد که نزد عیلامیان، مقدس بود. علاوه بر ورودی معابد، مهر مکشوفه دیگری (شاید در اشاره به پیدایش و تغییر فصل‌ها) با نقش گاوی ایستاده که دو شیر را کنترل می‌کند و برعکس آن، شیری ایستاده که دو گاو ایستاده و در حال فرار را کنترل می‌کند (همان، ۱۳۹۷، ص. ۱۸۷)، نشان‌دهنده اهمیت گاو نزد عیلامیان است. علاوه بر این‌ها، در بسیاری از آثار مکشوفه دیگر، نشانه‌ای از گاو پیداست؛ ازجمله در نقش برجسته کول فرح و در صحنه آیینی قربانی کردن، دو مرد، گاوی را به‌سوی کاهنی می‌برند. «یکی از آن‌ها، شاخ‌های جانور را گرفته است و دیگری از پشت آن را هل می‌دهد. فرد دیگری همراه با گاو کوهان‌دار، در بالای سر کاهن است» (پاتس، ۱۳۹۸، ص. ۴۷۰). نقش گاو مغلوب شده در برابر شیر، گاوه‌ای قرینه و پشت به هم در سرستون‌ها و گاوه‌ای بالدار و تلفیقی با انسان، همگی در بنای تخت جمشید، تداوم حضور و اهمیت گاو را در دوره هخامنشیان، نشان می‌دهد. در کنار همه این نشانه‌ها، کشف مهری استوانه‌ای از دوره عیلامیان که منقوش به موجودی نیمه‌انسان، نیمه‌گاو است و حضور گاو انسان در دروازه‌های شرقی و غربی کاخ دروازه ملل تخت جمشید که تفاوتشان با نمونه‌های عیلامی خود، فقط در ظرافت و اندازه بزرگشان است و نیز انگشتی با نقش گاو انسان در گنجینه جیحون (آفرین، ۱۳۹۷، ص. ۱۲۶)، نمونه‌های دیگری از تداوم سنت تقدس و اهمیت گاو در سلسله‌های تاریخی ایرانی باستان است.

۴-۳. خویشکاری و حضور گاو در باورهای مردمان

۴-۳-۱. نگه‌دارنده زمین

در بین مردمان قوم لر، دو نوع باور نسبت به محل استقرار زمین، وجود دارد. برخی باور دارند که زمین، استوار بر ماهی بزرگ و یا بر شاخ‌های گاوی است که با تکان خوردن این ماهی و یا گاو، زمین‌لرزه می‌شود. دسته‌ای دیگر بر این باورند که گاو ماهی

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

بزرگی در دریا وجود دارد که با هر بار تکان خوردنش، زمین‌لرزه‌ای رخ می‌دهد. این دو باور، می‌تواند متأثر از وجود دو نوع جانور؛ «گاو ماهی» و «گاو زمین» در اساطیر ایرانی باشد که شاید نسبت به اصل خود، به سبب شفاهی بودن روایات، مخدوش و یا دچار ترکیب با روایتی دیگر و یا تغییر در اساس یا جزئیات شده باشند. بنابر روایات کهن، با مرگ گاو نخستین، حیواناتی مختلف به وجود آمدند؛ از جمله گاو ماهی که در همه دریاها سکنی دارد و با بانگی که می‌زند، ماهیان و جانداران سودمند دریایی، باردار و موجودات زیانکار دریایی، سقط جنین می‌کنند. دیگر موجود، گاو زمین است که زمین بر روی شاخش جای دارد و این گاو نیز بر پشت ماهی بزرگی است. آنگاه که گاو به سبب خستگی، زمین را بر شاخ دیگرش جای می‌دهد، زمین‌لرزه می‌شود (یاحقی، ۱۳۹۸، ص. ۶۹۱). این باورها که گاو را حامل زمین می‌داند، متکی به دو باور اساسی درباره گاو است؛ یکی باور به قدرت و نیروی فراوان و بی‌انتهای گاو در اساطیر و دیگری، باور به محوریت گاو در اساطیر ایرانی که همانا گاو را در زمره نخستین جانوران قرار می‌دهد و به‌نوعی زمین و آفرینش را مدیون و وابسته او می‌داند.

۴-۳-۲. گرامی‌داشت گاو

تحبيب و عزيز داشتن گاو در بين مردم اين نواحى، به شيوه‌هاى مختلفى نمود مى‌يابد. در يکى از اين رسوم، معمولاً در ابتداى نوروز با تشتى پر از حنا، پيشانى گاو و گوسفندان را سرخ مى‌کردند. البته حنا بستن بر پيشانى گاو، شامل همه گاوها نمى‌شد، بلکه ماده‌گاوان خاص و پربركت و نژاده و نيز ورزاي اصلى را در بر مى‌گرفت. ديگر عملى که در جهت عزيز داشتن گاو به‌ويژه ماده‌گاوى که براى اولين بار گوساله مى‌زايد، رايج است، بستن زنگوله‌اى کوچک بر گردن آن بود که بيشتر جنبه تزئينى

داشت. یکی دیگر از رسوم رایج، بستن کاموایی چندرنگ به دور گردن گاو تازه‌زاییده بود. (مصاحبه با بی‌بی خاور ارژنگ و بی‌بی کشور جلیل). تشابه عجیب این رسم با رسم چله‌بر که در آیین زرتشتی برای زنان زائو ریشه داشت، علاوه بر عزیز داشتن و تحیب گاو، این همان پنداری گاو و زن را تقویت می‌کند و حکایت از پیوند زن و گاو در باور مردم است. یکی دیگر از رسوم که نشانه‌ای از عزیز داشتن این حیوان در حد خانواده و عزیزان بود، رسمی است که معمولاً همان‌گونه که بر گردن فرزندان دعای دفع چشم‌زخم یا حذر می‌آویختند، بر گردن گاو و ورزای خوب و نژاده نیز دعایی می‌بندند تا از آفت چشم شور دیگران، محفوظ بماند. دلیل آویختن دعا، همیشه دفع چشم‌زخم نبود، بلکه در پاره‌ای از موارد، بر شاخ‌های گاوی که شاخ می‌زد و یا به زن صاحب‌خانه اجازه دوشیدن شیر نمی‌داد و یا از بدو تولد گوساله به او اجازه شیر خوردن نمی‌داد نیز این دعا در پارچه‌ای سبزرنگ آویخته می‌شد تا از او، رفع عادت زشت شود (رک: طاهری بویراحمدی، ۱۳۸۴، ص. ۵۳۶).

۴-۴. گاو و ویژگی‌های بارز آن در متل‌ها

یکی دیگر از وجوه حضور گاو در فرهنگ قوم لر، قالب متل‌هاست. گاو در متل‌های لری، نقشی مهم و تعیین‌کننده دارد و با توجه به جایگاه ویژه‌اش در اساطیر، قابل بررسی است. گاو ازجمله موجوداتی است که در طول هزاره‌های پیشین و به‌ویژه نزد ایرانیان، نقش توتمی داشته است. توتسم از پدیده‌های بعضی جوامع ابتدایی به شمار می‌رود. پدیدار شدن انسان از گیاه ریواس، نشانه‌ای از توتم گیاهی در اساطیر زردشتی است. اجداد فریدون همه لقب گاو داشته‌اند و این مؤید وجود توتمی خانوادگی است. اینکه زال پرورده سیمرغ است و اینکه بر درفش مهراب شاه کابلی نقش اژدهاست،

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

می‌تواند آثار دیرپای انواع توت‌ها در نزد هندوایرانیان باشد. حتی در اساطیر اقوام اسکادیناوی نیز سخن از گاوی به نام ادوملا^{۱۹} می‌رود که غولان و خدایان را با شیر خویش پرورش داد (بهار، ۱۳۷۳، ص. ۳۰).

این نکته به‌خوبی اهمیت و جایگاه گاو را نزد پیشینیان، نشان می‌دهد. ازجمله متل‌هایی^{۲۰} که در آن‌ها گاو حضوری پررنگ دارد، می‌توان به متل‌های: کولی خال‌کوب (لیموچی، ۱۳۸۵، ص. ۲۴۳)، برادر عاقل و برادر دیوانه (لیموچی، ۱۳۸۵، ص. ۲۳۵)، پیرزن و گنجشک (موسوی، ۱۳۹۱، ص. ۱۵۱)، (طاهری بویراحمدی، ۱۳۸۴، ص. ۵۸)، داستان پیرزن و بزش (همان، ص. ۹۷) و... اشاره کرد. در ادامه، ویژگی‌ها و خویشکاری‌های گاوهای حاضر در متل‌ها، بررسی می‌شود.

۴-۴-۱. گاو زرد و خاصیت سیرکنندگی

یکی از مشخصه‌های اصلی و بارز گاوهای حاضر در متل‌ها، داشتن رنگ زرد و خاصیت سیرکنندگی آن‌هاست. از نظر نمادین، زرد دو وجه کاملاً متمایز دارد؛ یکی الهی‌ترین رنگ و دیگری زمینی‌ترین رنگ است. از بُعد زمینی، زرد محمل جوانی، نیرو و ابدیت الهی است. زرد، رنگ زمین بارور است. رنگ زرد از بعد الهی، رنگ خداست. تمام راهنمایان ارواح ازجمله میترا، کمابیش از زرد استفاده می‌کنند.

زرد، رنگی شدید، سخت، تیز تا به حد زندگی، خارج از اعتدال و چون توده‌ای فلز مذاب کورکننده است. زرد گرم‌ترین، پراکنده‌شونده‌ترین و سوزان‌ترین رنگ‌هاست و به‌سختی می‌توان آن را خاموش کرد. زرد همواره از چارچوبی که حاوی آن است، تجاوز می‌کند؛ همان‌گونه که اشعه خورشید از لاجورد آسمان می‌گذرد و قدرت خداوندی را در عالم دیگر نشان می‌دهد (شوالیه، ۱۳۸۲، ص. ۴۴۸).

در متل کولی خالکوب، دختر بی‌مادر که نامادری جادوگر حتی اجازه غذا خوردن درست و حسابی به او نمی‌دهد، به قبرستان رفته و از مادرش کمک می‌خواهد. مادر از درون مزار، او را راهنمایی می‌کند که به خانه دایی‌اش برود و از دایی بخواهد که گاو زرد را به او بدهد. دخترک، گاو زرد را می‌گیرد و در غاری نزدیک قبرستان، پنهان می‌کند و با گرفتن یک گوش آن و نام بردن از غذای دلخواه، هر چه را سفارش داده، از دیگر گوش گاو، گرفته و می‌خورد.

این ویژگی سیرکنندگی گاو، در اساطیر ایرانی ریشه دارد. «طی اعیاد فصلی کهن گاهنباران، رسم بر این بود که ماده‌گاو را ذبح کنند و گوشت آن را سیر و سیداب برای دور ساختن قحطی بخورند» (کریستنسن، ۱۳۵۵، ص. ۸۶). مطابق افسانه‌ای، جمشید (یم‌شد^{۲۱} یا یم‌خشثیت^{۲۲} یا همان جمشید شاه) را رسم سخاوتمندانه‌ای بود که افراد غریب و بیگانه را به آشپزخانه کاخ راه می‌داد تا غذایی بخورند. روزی یک دیو در قالب مردی غریب و گرسنه به کاخ بیاید و طلب غذا نماید. این مرد تمام آذوقه کاخ را خورد و سیر نشد. هر بار از گله‌های گاوان و گوسفندان جمشید چندین رأس کشتند و غذا پختند و به او دادند، ولی سیر نشد. جمشید نمی‌خواست مردم بگویند که از بارگاهش، کسی گرسنه بیرون رفته است. این ماجرا ادامه داشت تا اینکه جمشید از دادار یاری طلبید. اهورامزدا بهمن را فرستاد. به راهنمایی او، گاو نر زردرنگی را ذبح کردند و در سرکه کهنه پختند و به آن سیر و سداب اضافه کردند. دیو با خوردن یک‌لقمه از آن، گریخت و ناپدید شد (ر.ک. همان، ص. ۸۶). این موضوع ثابت می‌کند، همان‌گونه که در متل کولی خالکوب، گوساله زرد هرروز دختر بی‌مادر را سیراب می‌کند، در اساطیر هم گاو زرد، خاصیت سیرکنندگی دارد. در همین رابطه، نکته جالب‌توجه دیگر در فرهنگ بختیاری، ارتباط گاو با سفره و غذا است. آن‌ها به فردی

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

که مهمان‌نواز و دست‌ودل‌باز باشد، گا سُرَف (گاو سفره) به معنای بخشنده و مهمان‌نواز، می‌گویند. در متل پیرزن و گنجشک (دالو و بنگشت) نیز، گنجشک، ورزای زردی را از کشاورزان می‌دزد و پرواز می‌کند تا به مهمانی عروسی می‌رسد و از آن‌ها می‌خواهد که به جای کشتن سگ زرد، ورزای زرد را بکشند و بخورند تا سیر شوند.

۴-۲. جنسیت گاو

در متل‌های بررسی‌شده، هر دو جنسیت گاو یعنی؛ ورزا و گاو ماده، حضور دارند. گاو ماده، تولیدکننده شیر و نماد زمین بارور است. در هرم خدایان مصر، تصویر حاتحور به چشم می‌خورد که نشانه‌های مختلف گاو ماده را نشان می‌دهد. حاصلخیزی، ثروت، بهار، مادر، مادر آسمانی خورشید، گوساله زرد با دهانی پاک، زن خورشید، مادر ورزا، همه از نشانه‌های نمادین ماده‌گاو در مصر باستان هستند. حاتحور به عنوان دایه شاه مصر شناخته می‌شود (رک. شوالیه، ۱۳۸۵، صص. ۶۷۰ - ۶۹۱). گاو زرد حاضر در متل کولی خال‌کوب، ماده‌گاو است که مهم‌ترین رسالتش، سیر کردن دخترک یتیم گرسنه‌ای است که نامادری جادوگرش به او اجازه غذا خوردن نمی‌دهد.

گاو حاضر در دو متل برادر عاقل و برادر دیوانه و پیرزن و گنجشک، ورزایی است که در زمین کشاورزی، مشغول شخم زدن زمین است. ورزا گاو نری است که علاوه بر جفت‌گیری و نقشی که در زادوولد دارد، کشاورزان با استفاده از نیروی زیادی که دارد، زمین‌های کشاورزی‌شان را شخم می‌زنند، زمین باتلاقی شالیزارهای برنج را صاف و آماده شلتوک‌کاری می‌کنند و خرمن‌های گندم و برنج را کوبیده و دانه‌ها را از ساقه جدا می‌کنند. گاو نر یا ورزا، قدرت و عظمت را به ذهن متبادر می‌کند. ورزا و گاوه‌های اهلی در همه ادیان هندواروپایی، نمادی از خدایان آسمانی هستند که البته این خدایان به‌ویژه

در ایران و خاورمیانه، گاهی به شکل بز و قوچ درمی‌آیند و به‌عنوان نماد مردانه و قدرتمند و جنگجو، شناخته می‌شوند (همان، صص. ۶۷۰ - ۶۹۱).

۴-۳. مقدس بودن

در مثل برادر عاقل و برادر دیوانه، برادر دیوانه علاوه بر نادانی و حماقتش که مخاطب را به خنده وامی‌دارد، کاری درخور سرزنش انجام می‌دهد. از دیدگاه اسطوره‌ای، گناهی که او مرتکب می‌شود، نابخشودنی است و آن آزار و اذیت ورزای کشاورزان است. ورزا، گاو نر زورمندی است که در شخم زدن زمین و کوبیدن خرمن به‌کار گرفته می‌شود. به‌کار بردن گاو در زراعت به‌جای قربانی شدن، از تعالیم زرتشت است. او مصلحی اجتماعی اقتصادی است که به‌خوبی از ارزش و جایگاه گاو و زراعت در جامعه آگاه است.

در پهلوی گوشورون^۳، ایزدی حامی جهان حیوانی، نام او به معنای روان گاو است. در گاهان، گوشورون از بدکرداری دیو خشم و ستم‌هایی که بر گاو روا می‌دارند، می‌نالند (یسنه ۲۹، بند ۱). در اوستای تازه، او نگهبان گله‌ها و رمه‌هاست و در ادبیات پهلوی، روان گاو نخستین است و پرورش جهان با اوست. در روایات پهلوی در داستان گرشناسب، می‌بینیم که گوشورون به دفاع از گرشناسب برمی‌خیزد و نمی‌گذارد روان او به دوزخ رود (بهار، ۱۳۷۵، ص. ۴۵).

این گناه برادر دیوانه که کندن دست ورزای زارعان و آزار آن است، سبب می‌شود تا به‌وسیله جانوران دیگر دریده شود. از دیدگاه انسان ابتدایی نجد ایران که باورمند به اساطیر و گوشورون است، سرانجام دردناک برادر دیوانه، سزاوار و درخور به نظر می‌رسد؛ درست همان‌گونه که شنندگان بختیاری مثل نیز از دریده شدن برادر دیوانه، غمگین و اندوهناک نمی‌شوند. در پیوند با سرانجام دردناک برادر دیوانه، آنگونه که در

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

دینکرد هفتم،^{۲۴} آمده، اهورامزدا گاوی آفرید که در هنگام اختلاف ایران و توران بر مرز، با سُم خود مرز را مشخص و از نزاع، جلوگیری کند. تورانیان که از نداشتن این چنین گاو معجزه‌گری به ایرانیان رشک می‌بردند با افسون و پریگری، نظر کاووس شاه را از گاو برگرداندند تا ارتشتاری سریت^{۲۵} نام را به کشتنش مأمور کرد. گاو با صدایی رسا و بلند او را از این کار منع کرد که «... زردشت برسد و بد کردن تو را درباره دین بگوید و به روان تو دشواری ایدون باشد که از آنجا (اوستا) چگونه بود آن بد را و همسان آن مرگ باشد» (راشد محصل، ۱۳۸۹، ص. ۲۱۶)؛ و عاقبت کشنده، مرگ است. سریت به‌سوی کاووس بازگشت و آنچه را شنیده بود، گفت. کاووس که سخت زیانکار بود، بر امرش اصرار و سریت برگشت و گاو را کشت و خود نیز کشته شد. سرانجام کاووس نیز، نیکو نبود و باوجود بی‌مرگی، به سبب بی‌خردی‌هایش، فره از او گریخت و پس از صد و شصت سال، درگذشت. فراموش نکنیم که کاووس نیز در ویژگی کم‌خردی با برادر دیوانه، مشترک است.

۴-۴-۴. تغییر زندگی اجتماعی

تقابل ایزد کران یا دوقلوهای مقدس و آسمانی، نوعی از تقابل در متل‌های مرسوم قوم لر است. ایزد کران، ترجمه واژه دیوسکوریک یونانی، مرکب از دو واژه دیوس - زئوس به معنای خدا و کوری به معنای گر یعنی پسر در زبان کردی و لری است. مهم‌ترین ویژگی اسطوره دوقلوهای مقدس آسمانی، اهمیت اسب و گاو، گذر کردن از مراحل زندگی دامداری، کشاورزی و رسیدن به زندگی شهری، درمان‌گری و فدا شدن یکی برای دیگری، است. متل برادر عاقل، برادر دیوانه، نمونه‌ای از این نوع تقابل در متل است. برادر دیوانه با کشتن گوسفندان، سبب می‌شود که برادر عاقل، شغل چوپانی و

زندگی دامداری را رها کرده و به زندگی کشاورزی که نماد آن گاو در کنار خرمن است، روی بیاورد. در ادامه، برادر دیوانه با کشتن گاو، برادر عاقل را از کشاورزی بریده و به آسیاب ویرانه کشانده تا با شنیدن سخنان حیوانات به ثروت و قصر و شاهی و زندگی شهری برسد و خود که مانع و سدی در مقابل پیشرفت اوست، قربانی می‌شود تا برادر عاقل، بتواند زندگی آرامی داشته باشد (ر.ک. حیدری، ۱۳۹۴، صص. ۲۷-۴۳). جالب آنکه در گذر از مرحله‌ای از خواستگاری، داماد باید «گاو» را به‌عنوان زوون‌گشون *geshun* *zavun* هدیه ببرد» (موسوی، ۱۳۹۱، ص. ۱۲۵) تا جواب بله را بگیرد.

۴-۵. قربانی شدن

یکی دیگر از نمودهای بارز گاو در باور و فرهنگ مردم، قربانی شدن آن است. علاوه بر جایگاه گاو به‌عنوان قربانی‌شونده به‌عنوان نذر یا رفع قضا و یا سربریده شده در پیشگاه افراد عزیز یا والامقام که هنوز هم پابرجاست، در متل‌ها نیز معمولاً گاو عزیز و یاری‌رسان داستان، قربانی (کشته) می‌شود. در متل «کولی خال‌کوب»، پس از برملا شدن راز سیر بودن هرروزه دختر یتیم، گاو زرد کشته (قربانی) می‌شود. در متل «پیرزن و گنجشک» نیز سرنوشت گاو زرد، مردن است. ورزای متل برادر عاقل برادر دیوانه نیز چنین فرجامی دارد. در پیوند با آن، ازجمله خویشکاری‌های میترا، قربانی کردن گاو نر یعنی اولین موجود زنده‌ای که توسط اهورامزدا خلقت شد، است. آیین میترا خاستگاه ایرانی دارد و از همین قربانی کردن گاو نر و ریختن خونس بر زمین، گیاهان و حیوانات زندگی می‌یابند.

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

۴-۵. گابوره

دیگر باور این مردم، اعتقاد به موجودی به نام گابوره است. هرگاه «در خانه یا محلی که اصلاً گاو و گوساله‌ای وجود نداشته باشد، ناگاه صدای گاو به گوش برسد، عقیده دارند که خیلی خوش‌یمن است. سلامتی، خیر و برکت به آن خانه می‌آید» (طاهری بویراحمدی، ۱۳۸۴، ص. ۴۸۴) و موجب افزونی رزق و برکت می‌شود (ارشادی، ۱۳۸۸، ص. ۵۷۶).

گابوره^{۲۶} متشکل از دو واژه «گا» به معنای گاو و «بوره» به معنای صدای ماغ کشیدن گاو است. همان‌گونه که از ظاهر لغوی این اسم برمی‌آید، هویت این موجود، به صدای او مرتبط است و مهم‌ترین خویشکاری او «بورنیدن» یعنی ماغ کشیدن به مال فرد نظرشده و فراوان کردن رزق و برکت است. خویشکاری این موجود آسمانی، دو بعد رزق و برکت عمومی و رزق و برکت خصوصی و شخصی دارد. از بُعد عمومی، حضور این گاو مقدس و ماغ کشیدنش به صورت کلی، سبب می‌شود تا آن سال، بارش بسیار و به موقع باشد و به دنبال آن، مراتع سرسبز و دشت‌ها سیراب شوند. با سیراب شدن دشت و دمن و کوهساران، گندمزاران که در بسیاری از مواقع به صورت دیم کشت می‌شدند، پر محصول می‌شود و باوجود آذوقه و مراتع فراوان، زادوولد در گله‌های گاو و گوسفند و بز و رمه‌های اسب و الاغ و قاطر، رونق می‌یافت و کام همه مردم با سالی پر بارش و نیک، شیرین می‌شد. از بُعد رزق و برکت خصوصی و شخصی، به باور مردم این نواحی که عمدتاً کشاورز و دام‌پرور هستند، اگر گابوره، به سکونتگاه فرد نظرشده نزدیک می‌شد و ماغ می‌کشید، فارغ از وضعیت جوی و بارش و یا خشک‌سالی در منطقه، محصولات کشاورزی به‌ویژه گندم آن فرد، همیشه پر بار و محصول می‌شد و دام‌های وی نیز، زادوولد فراوان کرده و پرشیر می‌شدند و مرگ‌ومیر

گله هم بسیار پایین می‌آمد و آفت و مرض در کشاورزی و دامداری او، راه نمی‌یافت. در این مواقع، اطرافیان که از اصل ماجرای «بورنیدن گابوره» باخبرند، افزایش محصول و دام را طبیعی و حاصل برکت با منشأ فرازمینی می‌دانند. در همین رابطه، اگر مال و روزی شخصی بی‌دلیل و تصاعدی بیشتر شود، مردم اصطلاح خاصی به کار می‌برند و می‌گویند: «می گابوره و مالش بورنیده!»^{۲۷} به معنای «انگار گابوره به دارایی‌اش ماغ کشیده! (نظرکرده)» و باعث رزق و برکت در مال و روزی‌اش شده است (مصاحبه با بانو بی‌بی کشور جلیل).

واژه گابوره معانی دیگری هم دارد از جمله گاو بور و قهوه‌ای و نیز «ظرفی که از انتهای آن سیمی عبور داده و با به صدا درآوردنش، گرازها را از محصول دور می‌کنند» (مددی، ۱۳۷۵، ص. ۲۰۵). در اکثر مناطق بوشهر نیز به ناله‌ها و نعره‌های عزاداران در سوگواری، گابوره می‌گویند. در ارتباط با گاو، باید به جشن شب شانزدهم روز مهر که به آن درامزینان یا کاکتل می‌گویند، اشاره کرد که مناسبتش، بازپس‌گیری گاوهای غارت‌شده از تورانیان و نیز رهایی گاوهای اثفیان از ضحاک و از شیر ستاندن فریدون و سوارشدنش بر گاو است. در این شب بر آسمان، گاوی با شاخ‌هایی از طلا و سم‌هایی نقره‌ای که چرخ ماه را می‌کشد، ساعتی پدیدار و غیب می‌شود و هرکس آن را ببیند، حاجت‌روا می‌گردد. در همین شب بر کوه بزرگ، شیخ گاو نری سفید ظاهر می‌شود که اگر دو مرتبه ماغ بکشد ترسالی و اگر یک مرتبه ماغ بکشد، خشک‌سالی رخ می‌دهد (بیرونی، ۱۳۸۶، ص. ۳۴۶). این گاو اخیر، همسانی فراوانی با گابوره دارد.

۴-۵-۱. زمان و مکان حضور گابوره

راجع به زمان حضور گابوره و نیز مرئی یا نامرئی بودن آن، دو نوع باور وجود دارد. دیدگاه اول، ظهور گابوره را فارغ از زمانی خاص در شب یا روز می‌داند. باورمندان به

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

این دیدگاه، حتی قائل به دیدن گابوره در روشنائی روز و با ذکر جزئیات دقیقی از ویژگی‌های ظاهری این موجود هستند. براساس باور آنان، گابوره همانند گوساله‌ای جوان است که حدود دو یا سه سال بیشتر عمر ندارد و رنگ بدنش «تال»^{۲۸} است و با نزدیک شدن فرد، ناپدید و در مسافتی دورتر، دوباره ظاهر می‌شود و جالب آنکه به‌نظر می‌رسد جنسیت این گاو، مادینه باشد، اما به‌طور دقیق، مشخص نیست. مکان مشاهده گابوره، گندمزار و یا در نزدیکی آغل و مال^{۲۹} فرد نظر شده است (مصاحبه با بی‌بی خاور ارژنگ). براساس باور دوم که کلی است، بویراحمدی‌ها بر این باورند که گاوی نامرئی (گابوره) وجود دارد که اگر در اوایل زمستان و بار دیگر در اوایل بهار صدا کند، آن سال، بهاری خوب خواهند داشت (مجیدی، ۱۳۹۳، ص. ۸۵۲). همان‌گونه که زمان روایت متل‌ها شب‌هنگام است، معمولاً گابوره نیز در نیمه‌های شب به خانه افراد نزدیک می‌شود و ماغ بلندی می‌کشد و اگر افراد ناآشنا با این صدای مجهول که اغلب کودکان هستند، از منشأ صدا بپرسند، بزرگ‌ترها با شادی همراه با تقدس و ترس، به جایگاه و منشأ فرازمینی صدا و ملک بودن صاحب آن، اشاره می‌کنند.

با دقت در داده‌های هویتی گابوره، این نکات قابل استنباط است: (۱) گابوره از نظر شکل ظاهری و صدایی که تولید می‌کند، گاوسان است و به هیچ موجود دیگری غیر از گاو، دلالت ندارد، (۲) گابوره نوعی گاو فرازمینی است، (۳) دیده نمی‌شود، ولی اگر دیده شد، روشن و خاکستری‌رنگ است، (۴) باعث فراوانی رزق و برکت می‌شود، (۵) همان‌گونه که پیش‌تر نیز اشاره شد، گابوره در یکی از نیمه‌شب‌های اوایل زمستان و اوایل بهار به خانه و مال فرد نظرشده نزدیک و با ماغ کشیدن، سبب افزایش رزق و روزی می‌شود و می‌تواند برکت را به‌صورت کلی و عمومی در منطقه‌ای خاص توزیع کند و یا به‌صورت خاص در هر زمانی از شبانه‌روز در نزدیکی مزرعه یا گوسفندان

شخصی ظاهر شده و ماغ بکشد و باعث رونق مال آن فرد شود. بر این اساس با بررسی زوایایی وجودی گابوره، پیوندهای عمیقی با گاو یکتا آفرید و روح او گوشورون، قابل دریافت است. (۱) همان‌گونه که گاو نخستین سبب باروری و زادوولد چهارپایان مفید می‌شود، گابوره نیز موجب افزایش زادوولد و افزونی چهارپایان می‌شود، (۲) گابوره نیز همچون گاو نخستین، حامی حیوانات مفید است، (۳) همچون گوشورون باعث فراوانی و رشد گیاهان و مزارع می‌شود، (۴) هر دو منشأ فرازمینی دارند، (۵) هر دو رنگ روشن و خاصی دارند، (۶) هر دو با وجودی که ختنی هستند؛ اما مادینه به نظر می‌آیند.

۵. نتیجه

گاو به‌عنوان موجودی تأثیرگذار در زندگی مردمان، از گذشته تاکنون دارای اهمیت فراوانی بوده است. با بررسی آثار باستانی برجای‌مانده از دو تمدن ایلامیان و هخامنشیان، تقدس و اهمیت والای گاو، مشاهده می‌شود و یکی از عناصر مشترک در فرهنگ و باور ایرانیان این دو تمدن، گاو بوده است. این حیوان از دیدگاه اساطیری نیز به‌عنوان اسطوره اصلی و یا مکمل اسطوره، همیشه مورد توجه بوده و در پیوند با آب، زن و ماه، دارای صفات زایش و زنانگی و باروری و یکی از مظاهر قدرت است. قوم لر به‌عنوان یکی از اقوام ایرانی ساکن در جنوب غرب، دیدگاه و جایگاه ویژه‌ای برای این حیوان قائل بوده و آن را گرامی می‌داشته است و حتی در هم‌پایگی با زن زائو، برای گاو زائو، چله‌بر می‌کند. دیگر باور به این حیوان، خویشکاری گاو در نگهدارندگی زمین است. دیگر نمود حضور گاو در باور و فرهنگ مردمان این نواحی، متل است که این جانور را به‌صورت مؤثر در داستان‌های شبانه مردم راه داده است. گاو در متل‌های مختلفی چون پیرزن و گنجشک، برادر عاقل برادر دیوانه و کولی خال‌کوب،

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

خویشکاری‌های متعددی دارد. گاوهای حاضر در متل‌های این قوم از هر دو جنسیت نر و ماده هستند و دارای صفات و ویژگی‌های خاصی چون سیرکنندگی، رنگ زرد و قربانی‌شونده هستند. به نظر می‌رسد با پذیرفتن دین اسلام و بنا به تغییرات و نیز ملاحظات دینی و فرهنگی در باور مردمان موردبخت این جستار؛ یعنی ساکنان استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، شمال و شرق خوزستان و چهارمحال بختیاری، گاو در سیر تاریخی خود از موجودی اساطیری و ماورائی همچون گاو یکتا آفرید و گوشورون، دچار دگرگشت شده و در موجودی به نام گابوره، نمود یافته باشد. گابوره موجودی اساطیری و ماورائی است که به باور قوم لر، دارای خویشکاری برکت‌بخشی به مال فرد نظرکرده است و این عمل را با ماغ کشیدن به کشتزار و یا چهارپایان فرد، انجام می‌دهد. گابوره به‌عنوان گاوی آسمانی در خویشکاری‌هایی چون افزایش و رونق زادوولد چهارپایان مفید و رشد و نمو گیاهان و کشتزارها و نیز در ویژگی‌های ظاهری چون رنگ خاص خود و در جنسیت که خنثی اما مادینه‌نماست و نیز در فرازمینی بودن، با گاو اساطیری یکتا آفرید و گوشورون، مشترک است. همه این نشانه‌ها، حکایت از آن دارد که مردم این نواحی، گاو را نه تنها موجودی مفید و زمینی می‌دانند، بلکه باوجود تغییرات فراوان دینی و فرهنگی، بنا به پیشینه اعتقادی و اساطیری نیاکان خود، از او به‌عنوان عنصری آسمانی و اساطیری که سرمنشأ حیات اولیه نبات و جانور است، یاد می‌کنند و در ناخودآگاه خویش گاو امروزی را با واسطه موجودی به نام گابوره به سرمنشأ اولیه گاو نخستین، پیوند می‌دهند.

پی‌نوشت‌ها

۱. «همه قصه‌های شفاهی که بزرگ‌ترها با هدف آموزش و تربیت و یا سرگرمی برای کودکان روایت می‌کنند، مثل گفته می‌شود و با معنا و تعریف رایج آن تفاوت دارد» (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۵۴).

2. Ēvak dād
3. Erān Vez
4. go šurwan
5. srishok
6. Hadhayosh
7. Ōraētaona
8. Trita
9. Ahi vartra
10. Indra
11. viśvarupa
12. Marut
13. Rudra
14. Prśni
15. Shub-ad
16. A-bar-gi

۱۷. قوم لر به‌عنوان یکی از اقوام ایرانی فلات ایران، به‌ویژه در غرب و جنوب غربی ایران امروزی، سکونت دارند. سکونتگاه این قوم، خاستگاه تمدن‌های بزرگ عیلام، هخامنشیان و ساسانیان در پیش از اسلام بوده و ناگزیر، مردمان این دیار، میراث دار تمدن‌های یادشده نیز هستند و فرهنگشان با ساکنان استان‌های هم‌جوار، قرابت و هم‌بستگی‌های فراوانی دارد.

18. tuga
19. Audhumla

۲۰. خلاصه متل‌ها

خلاصه متل کولی خال‌کوب (این متل در کتاب مارزلف در دو تیپ با عنوان ماه‌پیشانی ۴۸۰ و نی راز جنایت را کشف می‌کند ۷۸۰، طبقه‌بندی شده است. در روایت این متل، ترکیبی از دو تیپ ثبت شده است).

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

در این داستان، دختری یکی‌یک‌دانه و ساده‌دل در روستایی زندگی می‌کند. روزی زنی خال‌کوب و حيله‌گر وارد روستا می‌شود. او با فریب دادن دختر، باعث مرگ مادرش می‌شود و سپس با پدر دختر ازدواج می‌کند تا به هدف شومش برسد. زن خال‌کوب پس از ازدواج، رفتار بدی با دختر دارد و او را تحقیر می‌کند. مادر مرده دختر در خواب و از دل خاک به او راهنمایی می‌دهد. دختر با گرفتن گوساله‌ای زرد از دای‌اش، پنهانی از آن غذا می‌گیرد. زن‌پدر که به راز او پی می‌برد، نقشه‌ای می‌کشد و سرانجام گوساله را قربانی می‌کند. دختر، باز به مادرش پناه می‌برد. به راهنمایی او، گرده نانی را دنبال می‌کند تا سرنوشتش را پیدا کند. گرده او را به شکافی در کوه می‌برد؛ جایی که پیرزنی مهربان، او را از گزند الازنگی پنهان می‌کند. دختر با پسری جوان، ازدواج می‌کند و صاحب فرزند می‌شود. زن‌پدر حسود، دختر بدجنسش را برای نابودی او می‌فرستد. دختر فریب می‌خورد و به دست خواهرخوانده‌اش، کشته می‌شود. از خون دختر، نی می‌روید که با نوایش، قتل را فاش می‌کند. از خاکستر نی، اناری می‌روید که درنهایت، هویت واقعی دختر قاتل را فاش می‌کند. در پایان، دختر مرده به زندگی بازمی‌گردد، حقیقت آشکار می‌شود و زن خال‌کوب و دخترش به سزای اعمالشان می‌رسند. دختر بی‌مادر با خانواده‌اش سال‌ها به خوشی زندگی می‌کند.

خلاصه متل برادر عاقل و برادر دیوانه (اگرچه مضمون این متل در کتاب مارزلف نیامده، اما تیپ ویژه‌ای با عنوان خیر و شر ۶۱۳ به آن نزدیک است و همانندی‌هایی دارد).

در این داستان، دو برادر هستند؛ یکی عاقل و دیگری دیوانه. برادر عاقل، چوپان است و مسئول نگهداری برادر دیوانه. وی برای اصلاح مو به ده می‌رود، از برادر دیوانه می‌خواهد، مراقب گوسفندان باشد. برادر دیوانه پس از تکاندن درخت زالزالک و خوردن زالزالک‌ها توسط گوسفندان، از شدت خشم همه را جز دو تا می‌کشد. برادر عاقل برای پنهان کردن ماجرا، با حيله‌ای گله از بین رفته را مخفی می‌کند و شبانه همراه برادرش از ده فرار می‌کنند. در راه، برادر دیوانه با کارهای عجیب موجب دردسر می‌شود، مانند کندن پای گاو برای به‌دست‌آوردن آدامس. در ادامه، برادر عاقل از او جدا می‌شود و در آسیاب خرابه‌ای پنهان می‌گردد. شب‌هنگام، با شنیدن صحبت‌های جانوران، راز درمان دختر پادشاه (با مغز سر یک سگ زرد) و محل سکه‌های فراوان را درمی‌یابد. او با استفاده از این اطلاعات، ثروتمند می‌شود و دختر پادشاه را درمان می‌کند و داماد شاه می‌شود. برادر دیوانه که سعی دارد همان کارها را تقلید کند، به آسیاب می‌رود، هشدارها را نادیده می‌گیرد و سرانجام توسط جانوران تکه‌تکه می‌شود.

خلاصه متل پیرزن و گنجشک

پیرزنی نان می‌پخت. گنجشکی از او نان خواست. پیرزن به این شرط قبول کرد که گنجشک برایش هیزم بیاورد. گنجشک هیزم زیادی آورد، ولی پیرزن تنها به او رخ سوخته نانی داد. گنجشک، طبق نان او را برداشت و برد تا رسید به چوپانی و شیر خواست تا ترید کنند و بخورند. چوپان قبول کرد، اما منتظر گنجشک نماند و غذا را خورد. گنجشک عصبانی، بز زرد را برداشت و رفت تا رسید به کشاورزانی که با گاو، زمین را شخم می‌زدند. قرار شد با بز و گندم، حلیمی بپزند، اما کشاورزان حلیم را زود خوردند و چیزی گیر گنجشک نیامد. گنجشک، گاو زرد را برداشت و رفت تا رسید به یک عروسی. مردم سگی را می‌خواستند بکشند و بخورند. گنجشک پیشنهاد داد که گاو زرد را بکشند و بخورند به شرطی که اجازه بدهند با عروس غذا بخورد. عروس منتظر گنجشک نماند و گنجشک، عروس را برداشت و رفت تا رسید به دو نفر که ساز و دهل می‌زدند. عروس را به دو نوازنده داد و دهلشان را گرفت و می‌زد و سرگذشتش را تعریف می‌کرد.

خلاصه متل پیرزن و بز

پیرزنی هر روز بز خود را می‌دوشید، اما گربه شیر بز را می‌خورد. پیرزن از همسایه‌اش راه‌حلی گرفت: با گذاشتن ون (نوعی چسب) روی ظرف شیر، دم گربه به آن می‌چسبید و کنده می‌شود. گربه خواست دمش را پس بگیرد. پیرزن گفت اول شیر بز را بده تا دم را پس بدهم. گربه از بز شیر خواست، بز از سبزه علف خواست، علف آب خواست. در عوض آب، چاه سرود خواندن هفت دختر را طلبید. دختران هفت تخم‌مرغ خواستند، مرغ، هفت دانه گندم و گندم از گربه خواست، دانه‌ها را جمع کند. گربه، همه خواسته‌ها را برآورده کرد. درنهایت، بز شیر داد، گربه شیر را به پیرزن داد و پیرزن، دم گربه را پس داد.

خلاصه متل حسینا

پادشاهی، همسرش را ازدست می‌دهد. همسر در وصیتش، شرط ازدواج دوباره شاه را این می‌گذارد که همسر آینده باید انگشتر او را به انگشت کند. تنها انگشت دختر پادشاه با انگشتر سازگار است. شاه تصمیم به ازدواج با دختر خود می‌گیرد. دختر با کمک درویشی در پوست گوساله زرد پنهان شده و از قصر می‌گریزد. او شب را در خانه پیرزنی می‌گذراند که پسری به نام حسینا دارد. شب‌ها از

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

جلد گوساله بیرون آمده و کارهای خانه را انجام می‌دهد. پیرزن با دیدن این رفتار مشکوک، بیدار مانده و راز دختر را کشف می‌کند. دختر با حسینا ازدواج می‌کند و خوشبخت می‌شوند. روزی حسینا به سفر می‌رود. شیطان به دنبال اغفال زن در قالب زنبور او را نیش می‌زند و نقشه‌ای برای بدبین کردن حسینا طراحی می‌کند. حسینای فریب شیطان خورده، گمان می‌برد که همسرش خیانت کرده است. با خشم، همسر بی‌گناهش را می‌کشد.

21. Yam-šēd

22. Yam-xšaita

23. gōš-urwan

۲۴. دینکرد هفتم، فصل ۲، فقرات ۶۲ تا ۶۶.

25. Srit

۲۶. در برخی از نواحی جنوبی و غربی، این موجود را در پیوند با خضر نبی می‌دانند.

27. my gābŪra va mālesh bŪrnydeh

۲۸. این رنگ، نزدیک به خاکستری ولی کمی آبی‌تر و سیرتر و مخصوص بزهاست. معمولاً هیچ‌گاه در عالم واقع، گاوی به این رنگ دیده نمی‌شود.

۲۹. در ساختار ایلی لرها که ساختار بسیار منسجمی است، کوچک‌ترین واحد اجتماعی، مال نام دارد که شامل سه تا دوازده خانوار است. این خانوارها که در سیاه‌چادرهای مجزا و یا خانه‌های روستایی مستقل، ولی در کنار هم زندگی می‌کنند، به یک تش (آتش) یا اولاد نام‌گذاری می‌شوند. در تعریفی دیگر از مال، گاهی سیاه‌چادر یک نفر به‌تنهایی، نیز مال خوانده می‌شود. منظور از مال در این مطلب، همین تعریف اخیر است.

منابع

آفرین، ف. (۱۳۹۷). مطالعه رابطه بینامتنی در سنت‌ها و نقش‌مایه‌های مشترک هنری تمدن ایلام و هخامنشی. *مطالعات تطبیقی هنر*، ۱(۱۵)، ۱۱۷-۱۳۳.
آموزگار، ژ. (۱۳۹۸). *تاریخ اساطیری ایران*. تهران: سمت.

ابراهیمی، م.، گلی‌زاده، پ.، و حاذق‌نژاد، آ. (۱۳۹۴). بررسی و تحلیل اسطوره‌شناختی متلی از گویش لری بختیاری به نام «سرازه پاتیشه‌ای». فرهنگ و ادبیات عامه، ۲۷، ۵۳-۷۱.

ارشادی، ع. (۱۳۸۸). فرهنگ بختیاری (مثل‌ها «افسانه‌ها»، مثل‌ها، بازی‌ها، لغات، آداب و رسوم). تهران: آرون.

اوستا (۱۳۷۰). اوستا، گزارش و پژوهش دکتر جلیل دوستخواه. تهران: مروارید.

بهار، م. (۱۳۷۳). جستاری چند در فرهنگ ایران. تهران: فکر روز.

بهار، م. (۱۳۷۵). پژوهشی در اساطیر ایران باستان. تهران: آگه.

بیرونی، ا. (۱۳۷۳). آثار الباقیه. ترجمه ا. داناسرشت. تهران: امیرکبیر.

پاتس، د. (۱۳۹۸). باستان‌شناسی/یلام. ترجمه ز. باستی. تهران: سمت.

پراپ، و. (۱۳۷۱). ریشه‌های تاریخی قصه‌های پریان. ترجمه ف. بدره‌ای. تهران: توس.

جعفری (قنوتی)، م. دایرةالمعارف بزرگ اسلامی. آدرس ثابت تارنما: خضر

<https://www.cgie.org.ir/fa/article/246477/%D8%AE%D8%B6%D8%B1?entryviewid=246483>

جواری، مح.، و رضائی، م. (۱۳۹۵). ساختار اسطوره و زبان، ساختار خویشاوندی و زبان در

مردم‌شناسی ساختاری کلودلوی استروس. جستارهای زبانی، ۵، ۴۳-۶۶.

حیدری، ع. (۱۳۹۴). تحلیل قصه «برادر عاقل و برادر دیوانه» از منظر اسطوره دیوسکوریک

(دوقلوهای مقدس). مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، ۲، ۲۷-۴۶.

راشدمحصل، م.ت. (۱۳۸۹). دینکرد هفتم. ترجمه ز. باستی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و

مطالعات فرهنگی.

شوالیه، ژ.، و گربران، آ. (۱۳۸۴). فرهنگ نمادها. ترجمه و تحقیق س. فضایی. جلد‌های اول تا

چهارم. تهران: جیحون.

طاهری بویراحمدی، س. (۱۳۸۴). فرهنگ عامیانه مردم منطقه کهگیلویه و بویراحمد. تهران: ساورز.

قنبری عدیوی، ع. (۱۳۹۱). فولکلور مردم بختیاری. شهرکرد: نبیوشه.

گوشورون، گابوره، گا؛ بررسی دگرگشت... _____ آرش حاذق‌نژاد

کریستنسن، آ. (۱۳۵۵). *آفرینش زیانکار در روایات ایرانی*. ترجمه ا. طباطبائی، تبریز: انتشارات مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران.

کمبل، ج. (۱۳۸۹). *اساطیر مشرق زمین*. ترجمه علی اصغر بهرامی. تهران: جوانه رشد.

لیموچی، ک. (۱۳۸۵). *افسانه‌های مردم بختیاری*. تهران: انتشارات پازی تیگر: آنزان.

مارزلف، ا. (۱۳۷۶). *طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی*. ترجمه ک. جهاننداری. تهران: سروش.

مجیدی کرای، ن. (۱۳۹۳). *جغرافیای طبیعی و تاریخی استان کهگیلویه و بویراحمد*. تهران: آرون.

مختاریان، ب. (۱۳۸۷). *گاو برمایه، گرز گاوسر و ماه‌پیشانی*. *نامه فرهنگستان*، ۲ (۳۸)، ۱۲۵-۱۳۵.

مددی، ظ. (۱۳۷۵). *واژه‌نامه زبان بختیاری*. اهواز: مؤسسه فرهنگی آیات.

مقیمی، ا. نظری، ج.، خالق‌زاده، م.، و مقیمی، ج. (۱۳۸۸). *فرهنگ واژه‌های لری بویراحمدی*. تهران: فرهنگ مانا.

موسوی، ک. (۱۳۹۱). *فرهنگ گویش و متل‌های لری*. تهران: مکعب.

هیتس، و. (۱۳۸۹). *شهریاری ایلام*. ترجمه پرویز رجبی. تهران: ماهی.

هینلز، ج. (۱۳۹۹). *شناخت اساطیر ایران*. ترجمه ژ. آموزگار و ا. تفضلی. تهران: چشمه.

یاحقی، م.ج. (۱۳۸۶). *فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی*. تهران: فرهنگ معاصر.

مصاحبه‌شوندگان:

بی‌بی خاور ارژنگ. ۶۸ ساله. بی‌سواد. خیرآباد قلعه مدرسه از توابع گچساران.

بی‌بی کشور جلیل. ۷۱ ساله. پنجم ابتدایی. روستای خیرآباد جلیل از توابع شهرستان گچساران.

References

- Afarin, F. (2018). Intertextual relations in the traditions and common motifs of Elamite and Achaemenid civilizations. *Comparative Art Studies*, 8(15), 117–133. [In Persian]
- Amoozgar, J. (2019). *Mythological history of Iran* (19th ed.). SAMT. [In Persian]

- Avesta. (1991). *Avesta* (translated and edited by J. Dustkhah). Morvarid. [In Persian]
- Bahar, M. (1994). *Several inquiries into Iranian culture*. Fekr-e-Rooz. [In Persian]
- Bahar, M. (1996). *A study of ancient Iranian myths*. Agah. [In Persian]
- Biruni, A. (1994). *Chronology of ancient nations* (5th ed., trans. A. Danaseresht). Amir Kabir. [In Persian]
- Campbell, J. (2010). *Myths of the orient* (translated by A. Bahrami, 2nd ed.). Javaneh Roshd. [In Persian]
- Chevalier, J., & Gheerbrant, A. (2005). *Dictionary of symbols* (translated by S. Fazayeli). Jeihoun. [In Persian]
- Christensen, A. (1976). *Creation myths in Iranian tradition* (translated by A. Tabatabai). Institute of Iranian History and Culture. [In Persian]
- Ebrahimi, M., Golizadeh, P., & Hazegh Nejad, A. (2015). A mythological analysis of a Bakhtiari Luri folktale entitled 'Sar Areh Pa Tisheh-i'. *Journal of Popular Culture and Literature*, 7(27), 53–71. [In Persian]
- Ershadi, A. (2009). *Bakhtiari culture (folktales, legends, proverbs, games, vocabulary, customs)*. Arvan Publications. [In Persian]
- Ghanbari-Adivi, A. (2012). *The folklore of the Bakhtiari people*. Niushe. [In Persian]
- Heidari, A. (2015). An analysis of the folktale 'The Wise Brother and the Foolish Brother' from the perspective of the Dioscuric myth. *Journal of Children's Literature Studies*, 6(2), 27–46. [In Persian]
- Hinnells, J. (2020). *Understanding Iranian myths* (translated by J. Amoozgar & A. Tafazzoli, 24th ed.). Cheshmeh. [In Persian]
- Hinz, W. (2010). *The kingship of Elam* (translated by P. Rajabi, 3rd ed.). Nashr-e Mahi. [In Persian]
- Jafari (Ghanavati), M. (n.d.). *The Great Islamic Encyclopedia*. Retrieved from <https://www.cgie.org.ir/fa/article/246477> [In Persian]
- Javari, M. H., & Rezaei, M. (2016). Myth, language, kinship, and structural anthropology of Claude Lévi-Strauss. *Journal of Linguistic Studies*, 7(5), 43–66. [In Persian]
- Limouchi, K. (2006). *Folktales of the Bakhtiari people*. Pazitiger Anzan Publications. [In Persian]
- Madadi, Z. (1996). *Dictionary of the Bakhtiari language*. Ayat Cultural Institute. [In Persian]

- Majidi-Karaei, N. (2014). *Natural and historical geography of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Province*. Arvan Publications. [In Persian]
- Makhtarian, B. (2008). The bull motif, cow-headed mace, and Moon-face. *Nameh-ye Farhangestan*, 10(2), 125–135. [In Persian]
- Marzolph, U. (1997). *Classification of Iranian folktales* (translated by K. Jahandari). Soroush. [In Persian]
- Moghim, A., Nazari, J., Khaleghzadeh, M., & Moghim, J. (2009). *Dictionary of Boyer-Ahmadi Lori vocabulary*. Mana Publications. [In Persian]
- Mousavi, K. (2012). *The dialectal culture and folktales of the Lurs*. Mokaab Publications. [In Persian]
- Potts, D. (2019). *Archaeology of Elam* (translated by Z. Basti, 8th ed.). SAMT. [In Persian]
- Propp, V. (1992). *Historical roots of fairy tales* (translated by F. Badraei). Toos. [In Persian]
- Rashd-Mohassel, M. T. (2010). *Dēnkard VII* (translated by Z. Basti, 8th ed.). Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Taheri-Boyerahmadi, S. (2005). *Folk culture of the Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad region*. Tehran: Savarez Publications. [In Persian]
- Yahaghi, M. J. (2007). *Dictionary of myths and archetypes in Persian literature*. Farhang-e Moaser. [In Persian]
- Interviewees
- Bibi Keshvar Jalil, 71 years old, completed fifth grade of primary school, from Kheyraabad Jalil village, in Gachsaran County.
- Bibi Khavar Arzhang, 68 years old, illiterate, from Kheyraabad Qal'eh Madreseh, a locality of Gachsaran.